

T. MÉREY KLÁRA

Az iparban dolgozók statisztikai adataiból kibontható néhány történeti probléma vizsgálata

A gazdaságtörténészek állandó, visszatérő problémája a statisztikai adatok megbízhatóságának kérdése. Ez különösen azóta került a figyelem középpontjába, amióta a számítógépek jóvoltából hatalmas számtömegek feldolgozása vált lehetővé, és amióta a feldolgozások végeredménye olykor a logikai „képlettel” ellentétes végeredményeket produkált. Ekkor kezdték el a szaktudósok ezeknek az ellentmondásoknak okait kutatni, ekkor mentek vissza a gyökereikig, s igen gyakran a rossz statisztikai felvételt tették meg bűnbaknak.

Igen természetes, hogy a számok „eredetét” minden alkalommal meg kell vizsgálni. Fontos tudnunk a számszerű felvételek célját, az összeírások előírásait stb. Ezt megkönnyítő alapvető munkák a történettudományban hazánkban is rendelkezésre állnak.¹ A számsorok mögött azonban mindenkor élet van, s e tény elhanyagolása, a csak számszemlélet olykor sok reményre jogosító történeti kutatást is vakvágányra vezethet. Ha mindkét szempontot figyelemmel kísérjük, akkor azonban a számok világa még azok előtt is feltárja titkait, akik csupán a matematika *logikai* oldalát használják fel a belső összefüggések megismerése és megismertetése érdekében. Nyilvánvaló, hogy a nagy számhalmaz belső összefüggéseit a logika önmagában nem tudja feltárni, ehhez magasabb fokú statisztikai elemzési és hibabecslési módszerek alkalmazása szükséges.

Szeretném tanulmányom elején előrebocsátani azt, hogy nem törekedtem széles körű statisztikai elemzésre, sem statisztikai feldolgozásra, – ehhez a képzettségemet sem éreztem elegendőnek –, csupán a saját, mikrokörben végzett gazdaságtörténeti vizsgálódásaim során felmerült *történeti* problémákat szeretném most az érdeklődők elé tárni, „hangosan gondolkodni” egy-egy megoldatlannak tűnő kérdés megoldási lehetőségén. A *történész*, és nem a statisztikus szemével szeretném tehát áttekinteni a statisztikai forrásokat.

Két alapvető problémakör vizsgálata e tanulmány tárgya: az iparral foglalkozó önálló keresők és az ipari vállalatok száma közötti összefüggéseket, továbbá az ipari és a vállalati segédszemélyzet számában mutatkozó eltérések magyarázatát kerestem. E két probléma évek hosszú során át súlyos gondot jelentett nekem, s bizonyos vagyok abban, hogy nemcsak nekem, hanem mindazoknak, akik mikrokörben végeznek történeti kutatómunkát. Kötelességemnek érzem, hogy a megtalálni vélt megoldás útját az érdeklődők elé tárjam – függetlenül attól, hogy ez szakmai sikert hoz-e számomra vagy elmarasztalást.

Közismert, hogy a belső összefüggések vizsgálata akkor hoz a történettudomány számára is konkrét eredményt, ha azt hosszabb távon tekintik át. Ehhez azonban egy viszonylag homogén adatbázis szükséges. Úgy vélem, hogy a Statisztikai Hivatal által 1900-ban megindított Magyar Statisztikai Közlemények új sorozata lényegében azonos szempontok alapján végezvén adatfelvételeit 1900-tól 1930-ig, ezeket az adatokat egy-egy kérdés tisztázásához, mélyebb megvilágításához minden aggály nélkül felhasználhatom. Itt kell azonban megjegyezni azt, hogy az 1941. évi népszámlálás adatait azért nem vehettem figyelembe, mert abból a vállalatok adatainak feldolgozása hiányzik.²

¹ Vö. A történeti statisztika forrásai. Szerk.: Kovacsics József, Bp. 1957. – A Központi Statisztikai Hivatal kiadványai: Történeti Statisztikai kötetek sorozata, továbbá Számok és Történelem sorozata stb.

² *Thirring Lajos*: Magyarország népessége 1849–1949 között. In: Magyarország történeti demográfiája. Szerk. Kovacsics József. Bp. 1963. 380, és a 336. jegyzet.

A számoknak az elettel való szoros összefüggése elsősorban a kisebb körök vizsgálatánál állítja probléma elé a kutatókat, akkor derülnek ki mindazok a pontatlanságok, elírások, vagy olykor a tényekkel nem egyeztethető adatok, amelyek a nagy „egész” – esetünkben az országos adatok – vizsgálatánál eltűnnek, eltörpülnek, lényegtelenné válnak. Egy-egy történeti probléma keresztmetszetének áttekintéséhez ezért – véleményem szerint – az igazságot azáltal lehet legjobban megközelíteni, ha különböző nagyságú „metszeteket” helyezünk görcső alá, ha a vizsgálat egyaránt kiterjed városra, megyére, több megyét egyesítő mezzosztintú „egységre”, tájegységre és végül az országra. Az alábbiakban e tanulmányban erre teszünk kísérletet a már említett két, a statisztikai adatokból „kiemelhető” probléma megvizsgálásával kapcsolatban.

A vizsgált időszakban (1900–1930) nehézséget okoz, hogy a két időpont között módosultak a határok: az ország, a régió és a megyék politikai határai egyaránt. Ezeket a nehézségeket a viszonyítás módszerével próbáltam meg áthidalni, bár az 1910 és 1920 közötti legnagyobb változás konkrét összehasonlíthatósága érdekében – ahol erre lehetőség volt – közöltem a Statisztikai Hivatal által elvégzett, s a trianoni területre redukált, 1910 évi adatokat is.

Ez a kimutatás (VI. Táblázat) azonban – sajnos – csonka, mert a vállalati adatok területi és iparágankénti „redukációját” 1910-re vonatkozóan nem végezte el a hivatalos statisztika. Csupán annyit tudunk, hogy 1910-ben a trianoni békében kialakított ország területére az akkor ott összeírt vállalatoknak 45%-a, a Dunántúl trianoni területére az összeírtaknak 80%-a, a Dél-Dunántúl hasonlóan redukált területére pedig 88%-a esett,³ vagyis a területmódosulás az ipari vállalatok számát jelentős – bár az egyes területeken eltérő – mértékben csökkentette. Tolna megyében és Pécsen nem történt területmódosulás, és így a vállalatok száma és aránya sem változott. Ezek a csonka adatok is figyelmeztetnek arra, hogy – időbeli összehasonlítás esetén – a kritika újabb szemponttal kell, hogy gazdagodjék. Tolna megye és Pécs adatainak változatlansága az összehasonlítást végzők számára lehetőséget ad további következtetések levonására, melyekre e szűkreszabott tanulmány keretei között nem áll módunkban kitérni.

1. Az iparral foglalkozó önállók és a „vállalatok” száma

E két számadat közötti összefüggés vizsgálata nem újkeletű probléma. A statisztikusok már korán felfigyeltek arra a furcsa kettősségre, amely az önálló iparosok viszonylag kisebb száma és az ipari vállalatok magasabb száma között fennáll. Itt emlékeztetnénk arra, hogy a vállalati adatsor lényegében a mai értelemben vett üzemegységek (műhelyek, gyártelepek stb.) számáról ad felvilágosítást. Ezért is tettük a címben idézőjelbe a vállalat szót. (Ezzel is szeretnénk volna felhívni a figyelmet arra a jelentős-módosulásra, amely az idők folyamán a szóval kapcsolatosan végbement.) A két adatsor közti eltérést nem okozhatta az összeírás pontatlansága, hiszen az egyéni számláló lapokkal végzett felvétel, a gondos feldolgozás, de főleg a mind a négy időmetszetben megjelenő *azonos* vonások kétséget sem hagynak afelől, hogy itt *valós* problémával állunk szemben. Ez egyébként már a statisztikai adatokat feldolgozó szakembereknek is feltűnt, s már az 1900. évi népszámlálás foglalkozási adatainak áttekintésekor hangot kapott a kötet bevezetésében, az „Általános jelentés” szövegében. Eszerint: „... a kimutatásban vállalatokról lévén szó, abban tulajdonképpen nem egyének, hanem az önálló iparüzemek vannak kimutatva, ennél fogva a részvénytársaságok, községek és más jogi személyek iparvállalatai, nemkülönbön azon egyének vállalatai is tekintetbe vannak véve, akik főfoglalkozásuk szerint nem az iparba, hanem valamely más foglalkozási ágba tartoznak. Főképpen ez a

³Összesített adat áll csak rendelkezésünkre, de ez is nagyon sokatmondó! 1910-ben az ország korabeli területén az ipari vállalatok összes száma: 479 468 volt, ugyanakkor a trianoni békében kialakított ország területén: 216 718 ipari vállalat volt. Dunántúl területén 88 909 az ipari vállalatok száma, a trianoni területén 71 005 ipari vállalat volt. Dél-Dunántúlon a korabeli területén 42 009 volt az ipari vállalatok száma, a trianoni területén ugyanekor 37 166. Pécs és Tolna megye ipari vállalatainak számában nem volt eltérés. (L. I–V. táblázatokat, továbbá Az 1920. évi népszámlálás. Bp. 1925. Magyar Statisztikai Közlemények – továbbiakban: MSK – 71. köt. 33*)

magyarázata annak, hogy a vállalatoknak itt kimutatott száma az önálló iparosoknak az előző táblázaton kimutatott számát oly jelentékeny számmal . . . meghaladja".⁴

Ugyanez a probléma e népszámlálás eredményeinek összegezésekor is visszatért, s a magyarázat lényegében azonos. Itt azonban már a tulajdonosok között az államot, a közkereseti társaságokat, a szövetkezeteket is megemlíti a foglalkozási viszonyok elemzését végző szerző. Majd így folytatja: „Van rá eset . . . hogy a vállalat fiók vagy másodüzlet, továbbá előfordul, hogy a vállalkozó más foglalkozást vall be tulajdonképpeni élethivatásának vagy a felvétel időpontjában máshol, pl. külföldön tartózkodott. E körülmények tehát könnyen érthetővé teszik a vállalatok többletét az önálló iparosokkal szemben, amit csak igen kis mérvben képesek ellensúlyozni azok a tények, amelyek a vállalatok számát apasztják (pl. ha az összeírt vállalkozó üzlete más helyen, kivált külföldön székel, vagy a vállalkozók közkereseti tagok stb.)".⁵

Az 1910. évi népszámlálás végeredményének összegezésekor a problémával kapcsolatosan még egy fontos szempont merült fel. Ráműtettek arra ugyanis, hogy a mellékfoglalkozásokra vonatkozó adatokból kitűnik, hogy a tulajdonképpeni iparral önállóan, de mellékesen, tehát nem főhivatásszerűen foglalkozók száma az egész „Magyarbirodalomban” (Horvát-Szlavonországgal együtt) 84 ezer fő volt, s ez a statisztikus szerint: „már maga is majdnem megmagyarázná az önálló iparosok és a vállalatok száma között mutatkozó (93 ezerre rúgó) különbséget”.⁶

Az 1920. évi népszámlálással kapcsolatban ez az előbbi szempont már beleépült a jelenség magyarázatába. „A vállalatok száma jóval több, mint az önálló iparosoké, mert egyrészt a vállalatok egy hányada jogi személyek, részvénytársaságok kezében van, másrészt, mert a vállalatok statisztikájánál a mellékfoglalkozás is figyelembe vétetett, miáltal a vállalatok számába olyan vállalkozók is bekerültek, akiknek az ipar csak mellékfoglalkozásuk, sőt olyanok, akik fő- és mellékfoglalkozásuk szerint más-más vállalathoz tartoznak, mindkét vállalatnál vétettek számba.”⁷

1930-ban a statisztikai bevezetés e problémával kapcsolatosan lényegében az előzőeket ismétli meg. „ . . . önálló csak olyan fizikai személy lehet, akinek az illető ipari stb. szakma főfoglalkozása. Vállalata viszont jogi személyeknek, részvénytársaságoknak is van. A fizikai és jogi személyeknek ezen kívül több különböző *nemű* vállalata is lehet, ezeket a vállalati statisztika önálló vállalati egységként mutatja ki, holott az önállók száma az esetleges mellékfoglalkozás figyelmen kívül hagyásával a főfoglalkozás alapján, tehát *egyszeri* számbavétel útján állapítatik meg”. Az 1930. évi népszámlálás foglalkozási megoszlását ismertető „Általános jelentés” szövege ugyanakkor megerősíti azt az előző megállapítást is, amely szerint a csupán mellékfoglalkozásként iparúzó is szerepel vállalatulajdonosként a vállalati statisztikában.⁸

A korszak egyik legképzettebb statisztikusa, Thirring Lajos egy tanulmányában az ipar fejlődésének bemutatásához használja fel a tulajdonképpeni ipar keresői közül az önállók és az ipari vállalatok számában bekövetkezett számbeli növekedést 1920 és 1930 között. A két számadatot – mint nem homogén adatokat – nem hasonlítja össze, de külön-külön megállapítja, hogy míg a tulajdonképpeni iparral foglalkozó önállók száma a tíz év során 6,4%-kal fogyott, addig a vállalatok számában 8,5%-os csökkenés volt megfigyelhető.⁹ Adatai az ipari koncentráció előrehaladását mutatják, de nem adnak választ arra a kérdésünkre, hogy az önálló iparosok és a vállalatok száma közötti nagy eltérés mit jelez, mivel magyarázható.

Vizsgáljuk meg elsőként azt, amivel a korabeli statisztikusok az adatok eltérését magyarázták: az iparral mellékesen foglalkozók számát az egyes időmetszetben.

⁴ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. II. rész. Bp., 1904. MSK, 2. köt. 19.*

⁵ A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. X. rész. Bp. 1909. MSK 27. köt. 169*–170*.

⁶ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. VI. rész. Bp., 1920 MSK 64. köt. 139.*

⁷ Az 1920. évi népszámlálás. II. rész. Bp., 1925. MSK 71. köt. 10*.

⁸ Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Bp., 1934. MSK, 86. köt. 28*. (Az eredeti szöveg kiemelésével.)

⁹ Thirring Lajos: Eltolódások a népesség foglalkozásában 1920 és 1930 között. Magyar Statisztikai Szemle. 1935. 11. sz. 978.

Az iparral mellékesen foglalkozók és azon belül az önállóak száma¹⁰

Iparral mellékesen foglalkozó											
Év	összes önálló		összes önálló		összes önálló		összes önálló		összes önálló		A tulajdonképeni iparban önálló Magyarországon
	Pécssett	Tolna megyében	Dél-Dunántúlon	Dunántúlon							
	korabeli területén										
1900	209	x	7200	x	48 009	x	74 640	x	519 661	471 895	75 672
1910	286	x	3411	x	15 651	x	34 055	x	224 064	190 829	72 095
	a trianoni területén										
1910	286	x	3411	x	13 110	x	24 922	x	71 151	x	x
1920	245	195	3966	3599	17 652	16 692	24 554	22 727	73 936	66 639	16 834
1930	118	74	2314	2190	11 162	7 613	15 493	13 944	47 854	42 676	9 538

x = az adat ismeretlen

A magas számok már jelzik azt, hogy az iparral mellékesen foglalkozók között a házi- és a népipar, illetve a vándoriparban mellékesen dolgozókat is megtaláljuk. Az önállóak számát csak egyes népszámlálási adatokból lehetett megtudni vagy kikövetkeztetni. Az 1910. évi trianoni határookra vonatkozó országterületen és 1920-ban az iparral mellékesen foglalkozók között külön tüntették fel az önálló keresőket és az eltartottakat.¹¹ Valószínű, hogy az iparral mellékesen foglalkozó eltartottak nem az ugyanabba a kategóriába keresőknek feltüntetettek eltartottai, hanem pl. „a háztartásbeliként” összeírt nők vagy idősebb férfiak háziiparban végzett munkáját jegyezték fel itt. Erre utal az, hogy pl. a tulajdonképeni iparral mellékesen foglalkozó önálló kereső férfiak száma 1910-ben a korabeli Magyarország területén 46 026 fő volt, az eltartottaknak jelzett férfiaké pedig 256. Ugyanakkor az önálló kereső nők száma 5985, az eltartottaké 19 828 fő. Vagyis az összes önálló keresők száma 52 011, s az eltartottakként feljegyzetteké 20 084.¹² Ebből következik, hogy a tulajdonképeni iparral mellékesen foglalkozó népesség 28%-át 1910-ben az eltartottak alkották. Erre már a statisztikusok is felfigyeltek, mert 1910-ben megjegyezték azt, hogy a mellékfoglalkozásokat űző nők nagyobb része eltartott s többségük a házi-, népi-, illetve a vándoriparral foglalkozik.¹³ Ezt a „bontást” csak az ország területére vonatkozóan tudtuk elvégezni, mert a kisebb területekre vonatkozó részadatok pontatlanok és esetlegesek voltak, minthogy a felmérés csak a foglalkozások fontosabb kategóriájára terjedt ki.

Mindebből következik, hogy a kisebb területek adatainak összehasonlító vizsgálata – az említett összesített adatok miatt – nem adhat reális képet. Megkíséreljük tehát azt, hogy időben visszafelé haladva az országos képből vonjuk le az e téren általánosítható tanulságokat, mert itt rendelkezésünkre állnak a tulajdonképeni iparral mellékesen foglalkozók közül az önálló keresők adatai is.

1930-ban Magyarországon a tulajdonképeni ipar önálló ipari keresőinek száma 204 564 fő volt. Az ipari vállalatok száma ugyanakkor 224 772, vagyis 20 208-cal több, mint az önálló ipari keresők száma (l.: V/D. táblázat). Ugyanebben az esztendőben a tulajdonképeni iparral mellékesen foglalkozó önállóak száma 9538 volt, tehát közel a felét adja a fent említett különbözletnek.

¹⁰ MSK. 2. köt. 58* – Ua. 12. köt. 461,465, 513. – Ua. 48. köt. 72*, Ua. 52. köt. 897–921. – Ua. 71. köt. 47*. – Ua. 72. köt. 244, 251, 263. Ua. 76. köt. 96. – Ua. 86. köt. 73*. – Ua. 94. köt. 205. – Ua. 114. köt. 141.

¹¹ Vö. MSK. 72. köt. 244, 251, 263. Ua. 76. köt. 96. Ua. 71. köt. 47*.

¹² MSK. 52. köt. 921.

¹³ MSK 64. köt. Bp. 1920. 155* és köv. oldalakon.

1920-ban az önálló ipari keresők és a vállalatok száma közötti eltérés – az utóbbiak javára – 27 207 (V./C. táblázat) s a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozó önállók a különbözetnek közel 2/3-át adják (számszerűen az iparral mellékesen foglalkozók száma ekkor 16 834 fő volt). 1900-ban és 1910-ben a régi országtérületen a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozó önállók aránya az előbbieknél magasabb az önálló iparosok és a vállalatok száma közötti eltéréshez viszonyítottan. 1910-ben a különbözet 80 168, az iparral mellékesen foglalkozó önállók száma 72 095, vagyis az eltérésnek 89%-a lel magyarázatot a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozók számával. 1900-ban ez az eltérés az önálló ipar keresői és az ipari vállalatok száma között 77 408 volt s ugyanakkor a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozó önállók száma 75 672, vagyis a századfordulón az önálló ipari keresők és a vállalatok száma közötti eltérésnek közel 98%-a a mellékesen iparral foglalkozók számával volt megmagyarázható. [Az V/A. és B. táblázatunk adatait vetettük össze a fenti táblázat adataival.]

E gondolatsorból következően megállapíthatjuk azt, hogy a mellékesen iparral foglalkozók száma és az önálló ipari keresők, továbbá a vállalatok száma közötti különbség időben előrehaladva csökkenő tendenciát mutat.

Ezzel kapcsolatosan utalni szeretnék egy részletes községenkénti vizsgálatra, amelynek végeredményeként az iparral mellékesen foglalkozóknak igen jelentős száma és hányada jelentkezik községi szinten a vállalatok számában. Előfordult, hogy ötvennél több vállalatot jegyeztek fel olyan községekben, ahol alig volt önálló iparos, viszont igen magas volt az iparral mellékesen foglalkozók száma.^{1 4} A legnagyobb (az ország) és a legkisebb egységek (a községek) adatainak összehasonlítása tehát egyaránt azt mutatja, hogy az önálló ipari keresők és az ipari vállalatok számában mutatkozó eltérés jelentős – bár időben fogyó hányadát – a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozó önállók száma adja.

Feltételezhető, hogy ugyanez a jelenség megtalálható mezzoszintre – kisebb régiók, megye, város – lebontva is, de ezek adatainak vizsgálatát nagyon megnehezíti az, hogy az iparral mellékesen foglalkozó önállóknak csupán az összesített száma áll rendelkezésünkre. Ez a szám pedig nemcsak a tulajdonképpeni iparral, hanem a házi, népiparral, illetve vándoriparral mellékesen foglalkozók számát is magába foglalja. Az előbbi kategóriák közül a vándoriparban már nagyon csökkent azoknak az önállóknak a száma, akik azzal mellékesen foglalkoztak. 1920-ban pl. az egész országban 188 főt jegyeztek fel ebben a kategóriában.^{1 5}

A legkisebb területegységről indulva [I/C., D. táblázat] Pécselt 346-tal volt több ipari vállalat, mint önálló ipari kereső 1920-ban. Ugyanakkor a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozók száma 159 fő. 1930-ban 147 az önálló ipari keresők és a vállalatok közötti különbség, s az iparral mellékesen foglalkozók száma 74 fő. Az eltérések tehát kb. a felére adhat magyarázatot az iparral mellékesen foglalkozók száma.

Vizsgáljuk meg adatainkat Tolna megyében [II/C. D. táblázat]. 1920-ban az önálló ipari keresők és a vállalatok száma közti eltérés a tulajdonképpeni iparban 986. Ugyanebben az évben a megye területén az iparral mellékesen foglalkozó önállók száma 3599 fő. Tíz évvel később az önálló ipari keresők és a vállalatok száma közti eltérés 498, az iparral mellékesen foglalkozók száma pedig 2190, vagyis mindkét említett esztendőben lényegesen magasabb a számuk, mint a vállalat és az önálló ipari keresők száma közötti eltérés. Az azonban köztudott, hogy Tolna megyében ez idő tájt igen jelentős volt a háziipar, az iparral mellékesen foglalkozók jelentékeny száma tehát feltételezhetően nem a tulajdonképpeni ipar köréből kerülhetett ki. S ugyanez a jelenség tárul elénk a Dél-Dunántúl hasonló természetű adataiból is [III/C. és D. táblázat], ahol a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozók száma 1920-ban közel négyszerese, 1930-ban pedig közel háromszorosa volt az ipari vállalatok és az önálló ipari keresői között mutatkozó számbeli eltérésnek, különbségnek. A Dunántúlon mindkét esztendőben az iparral mellékesen foglalkozók száma magasabb, mint a vállalatok és az önálló ipari kere-

^{1 4} Az adatok elemzését részletesen l.: *T. Mérey Klára: Az iparosodás hatása Dél-Dunántúl településszerkezetére (1872–1910)*. In: *A Dunántúl településtörténete. IV. 1867–1900*. Szerk. Kanyar József. Veszprém, 1982. 69–70.

^{1 5} MSK 72. köt. 251, 263. Megjegyzem, hogy a községek adatainak vizsgálatánál is összesített adataink voltak.

sők száma közötti eltérés [IV/C. és D. táblázat]. 1920-ban egyharmaddal, 1930-ban több mint a felével volt több az iparral mellékesen foglalkozók száma, mint az említett különbözet. Ha országosan is a házi, a népi és vándoriparral együtt számított iparral mellékesen foglalkozók számát tesszük vizsgálatunk tárgyává, akkor ezekhez a területi adatokhoz nagyon hasonló eredményeket kapunk. Országosan kitapintható az is, hogy az iparral mellékesen foglalkozóknak 1920-ban alig egynegyede, 1930-ban pedig még ennél is kisebb hányada esett a tulajdonképpeni iparra, vagyis az iparral mellékesen foglalkozóknak csak kisebb része volt az, amely nem a házi és népipar keretében működött és dolgozott önálló vállalkozóként.

Országosan lehetőségünk van arra is, hogy az iparral mellékesen foglalkozók arányát iparáganként tekintsük át 1920-ban és 1930-ban. Ezekből az adatokból megállapítható, hogy 1920-ban a tulajdonképpeni ipart mellékesen űzők legnagyobb aránya az iparszerkezetben a ruházati iparban (28%), az építőiparban (15%), a szállodaiparban (13%), és az élelmiszeriparban (12%) volt található. Tíz évvel később ugyanebben a négy iparágban találjuk az iparral mellékesen foglalkozók legnagyobb számát, csak az arányok módosultak. (A ruházati iparba tartozott a tulajdonképpeni iparral mellékesen foglalkozók 22%-a, a szolgáltatási iparba 20%-a, az élelmiszeriparba 18%-a és az építőiparba 15%-a).

Tegyük ez adatsor mellé az önálló ipari keresők és a vállalatok száma közötti különbözet iparszerkezeti arányait 1920-ban és 1930-ban. [V/C. és D. táblázat]. 1920-ban a ruházati ipar aránya a legmagasabb (39%), ezt követi az élelmiszeripar (11%), az építőipar (11%) és a vendéglátóipar (10%). 1930-ban ugyanez a négy iparág vezet, mégpedig a ruházati iparban az eltérés aránya 20%, az élelmiszeriparban 17%, a vendéglátóiparban 14% és az építőiparban 11%. Ebből a két adatsorból egyértelműen megállapítható, hogy ezeknek az iparágaknak abban az időben még nagyrészt idényjellege, illetve a ruházati iparban a mosónők, fehérneművarrónők, vasalónők stb. nagy száma okozza ezt az eltérést. Az iparágak sajátos arculatát tehát mindig figyelembe kell vennünk az iparszerkezeti elemzéseknél.

Az önálló iparosok száma és a vállalatok (üzemek) száma közötti eltérés időben növekvő hányadát a statisztikusok a vállalkozók különböző, nem ipari foglalkozásával is magyarázzák. Ez a hányad időben növekvő tendenciát mutat, ami összességben a történések és az iparstatisztikusok azon megállapításával, amely szerint hazánkban megnövekedett az ipari részvénytársaságok, illetve a különböző nem ipari foglalkozóként szereplő vállalat-tulajdonosok száma.¹⁶ A statisztika tehát a maga számszerű adataival konkrétan jelzi az egyes gazdasági, sőt társadalmi jelenségeket is, és számszerűen kitapinthatóvá teszi az eltéréseket.

2. Az ipari és a vállalati segédszemélyzet számában mutatkozó eltérés

Az ipar általános helyzetével foglalkozó közgazdászok, majd a történészek általában azt a problémakört szokták vizsgálódásuk homlokterébe állítani, hogy egy-egy adott időszakban az ipari keresők közül mennyi az önállóan dolgozó iparos, és mekkora az ipari segédszemélyzet, amely utóbbihoz tartoznak a segítő családtagokon kívül a tisztviselők, a művezetők, az előmunkások, a szakmunkások, a betanított- és képzetlen munkások, a tanoncok, a szolgálk, sőt a napszámások is. (1900-tól már a napszámásokat a megfelelő foglalkozási csoportokba sorolták be.)¹⁷

A vállalati és az ipari segédszemélyzet száma közötti eltérés általában csak statisztikai probléma maradt. Pedig e két adat összevetése – különösen hosszabb távon – érdekes információkat szolgáltat az iparon belüli élet mélyebb megismeréséhez. Mert mi okozza az eltérést e két számadat között? 1900-ban ezt olvashatjuk a népszámlálás eredményeit összefoglaló áttekintésben: „A különbség (ti. az ipari és a vállalati segédszemélyzet számában. – T. M.) jobbra az 1900. év körüli válságos gazdasági viszonyok folytán nagy mérveket öltött munkanélküliségből származik. Emellett nem egy határozott vállalatnál, hanem különböző munkaadóknál, intézeteknél és más, nem üzletszerű munkaadóknál,

¹⁶ Részvénytársaságok. Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1941. X. évf. Bp. 1941. 145. – Magyar Statisztikai Évkönyv, 1942. L. évf. Bp., 1944. 11. – *Berend T. Iván–Ránki György*: Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában. (1933–1944) Bp., 1958. 83–96.

¹⁷ MSK 27. köt. 104* és köv. lapjain.

külföldi vállalatok itteni képviselőiben alkalmazott segédek stb. szintén mind kívül esnek a segéd-személyzetnek vállalatok szerinti csoportosításán, valamint oly esetek is fordultak elő, hogy a segéd számláló lapján nem volt megnevezve a munkaadó, pótlása sem vált lehetségessé, s így természetesen ez egyének a vállalatokba nem voltak besorozhatók.”¹⁸

Ugyanez a magyarázat tér vissza 1920-ban is azzal a hozzáfűzéssel, hogy a vállalatok segéd-személyzetébe azokat is beleszámították, akik csak mellékfoglalkozásképp voltak munkásai vagy tisztviselői valamely vállalatnak. Ezek száma 1910-ben Magyarországon 37 618 fő, vagyis az összes vállalati alkalmazottnak 4,5%-a volt.¹⁹

Az 1920. évi népszámlálás alkalmával a statisztikusok figyelmét elsősorban az iparvállalatok arányának emelkedésével szemben az iparral foglalkozók arányának csökkenése kötötte le, amely „az iparvállalatoknak a kisipari jelleg felé való decentralizációját” jelentette,²⁰ de már 1930-ban ismét részletesen foglalkoznak az ipari és a vállalati segéd-személyzet száma közti eltérés problematikájával. Megállapítják, hogy az ipari segéd-személyzet kategóriájába a munka nélkül levő keresőket is beszámították, míg a vállalati statisztika – „természetéből kifolyólag”, amint ezt a statisztikus írta – még a szezon-munkanélkülieket sem ölelhetette fel. Ehhez még az is hozzájárult, hogy bizonyos ipari alcsoportokban nem lehetett vállalatonként számba venni a segéd-személyzetet. Minthogy a népszámláláshoz nem kapcsolódott üzemi felvétel, ezért a megszámlált keresők egyéni számláló lapján szereplő vállalat szolgált a statisztika alapjául. Itt megjegyzik, hogy mindebből következően a vállalatok és a segéd-személyzet száma nem tekinthető teljes értékű adatnak, de a gazdasági statisztika adatai azt mutatják, hogy e vállalati adatok „a teljességhez legalábbis közel állanak”. A népszámlálás foglalkozási viszonyait bemutató kötet bevezető tanulmánya egy további problémát is felvet. Azt tudniillik, hogy területi szempontból kétféle feldolgozási módot alkalmaztak: a foglalkozási csoportosítás a lakóhelyet, a vállalati osztályozás pedig a munkahelyet vette alapul, s így ahol pl. fiók-vállalat vagy részüzem volt „nemcsak egy községben belül, hanem, amennyiben vállalati, illetve üzletág szerint egyenműek, országosan egybefoglalva az anyavállalat (központ) székhelyén mutattatnak ki”. Siet azonban ehhez még azt is hozzátenni a szerző, hogy „a fióküzemeknek ez az egybefoglalása a földrajzi eloszlás szempontjából nem mindig helyes és indokolt”.²¹

E kritikai észrevételek után tekintsük át tehát táblázatainkat, azzal a meggyőződéssel, hogy az idősorok itt is segítenek majd áthidalni a nehézségeket. Elsőként vizsgáljuk meg az ipari és a vállalati segéd-személyzet száma közötti eltérést országosan. [L. a VII/A. táblázatot].

1900-ban a vállalati kereteken kívül dolgozó ipari segéd-személyzet az összes ipari segéd-személyzetnek (munkásnak és tisztviselőnek egyaránt) 15%-a volt, 1910-ben ez az arány 7%-ra csökkent, 1920-ban, az új határok között 19%-ra nőtt, majd 1930-ban 34%-ra ugrott. Iparáganként vizsgálva ezeket az arányokat: a vas- és fémiparban, a faiparban, a ruházati- és az építőiparban, továbbá a nyomdaiiparban volt a legmagasabb ez az arány az első világháború előtt, majd 1920-ban és 1930-ban a vendéglátóipar, a kő-, föld- és agyagipar, sőt a papíriparban is megnőtt a vállalati kereten kívül „keresőnek” feltüntetett ipari segéd-személyzet száma és aránya. (Az egyéb iparban összeírtakat nem vettük figyelembe, mivel ide általában azokat sorolták, akik nem tüntették fel pontosan, melyik vállalatban dolgoznak, illetve, akik a vállalati összesítésből kimaradtak.)

A fent említett iparágak közül az építőipar, továbbá a kő-, föld- és agyagipar, és bizonyos fokig, egyes szakágazataiban az élelmiszeripar is a szezonális iparágakhoz tartozott akkor, tehát feltételezhető, hogy a népszámlálás idején az ezekben az iparágakban keresőként feljegyzetteknek jelentős része munka nélkül volt.

A ruházati iparban viszont a varrónők, fehérneművarrónők stb. száma emeli a vállalati kereteken kívüli segéd-személyzet számát. Nem véletlen, hogy éppen ebben az iparágban találjuk a legtöbb iparral mellékesen foglalkozó segéd-személyzetet (főként női munkaezőt).

Volt azonban olyan iparág is (a vegyi-, és a világháború előtt a vendéglátóipar, amelyhez akkor a szolgáltatóipar egy részét is odaszámították), ahol a vállalati segéd-személyzet száma magasabb volt,

¹⁸ Uo. 27. köt. 170*.

¹⁹ Uo. 64. köt. 139*.

²⁰ Uo. 71. köt. 10*–11*.

²¹ Uo. 86. köt. 28*.

mint az ipari segédzemélyzeté. Ezt – feltételezhetően – a mellékfoglalkozásként ipari munkát végzők vállalati dolgozónkénti számítása okozta.

Egy fontos mozzanatra kell azonban még felfigyelnünk e két kategória számadatainak egybevetésénél, és ez az egyes területekre különösen jellemző vándormunkásmozgalom.

Nézzük meg ebből a szempontból is az egyes, mintául vett kisebb „köröket”. A Dunántúlon [I. VII/A. táblázat] az ipari vállalaton kívüli ipari segédzemélyzet aránya 1900-ban 20%, 1910-ben 13%, majd az új határok között 1920-ban 19%, és 1930-ban 32% volt. A Dunántúlon az egyes iparágak közül az első világháború előtt a gép-, a papír- és az építőiparban találjuk a legmagasabb arányban az ipari vállalaton kívüli ipari segédzemélyzetet. A háború után a már megkisebbedett Dunántúl területén a vas- és fémipar, a fa-, a papír-, az építő- és a nyomdaipar tűnik ki magas arányaival. Az idényjellegű iparágak közül az építőipar nagyszámú ipari segédzemélyzete, amely vállalaton kívüliként jelentkezik, nyilvánvalóan a szezonális iparág jellegéből következik. Az 1930. évi népszámlálás adataiból „kiugró” magas arányok azonban már egy-egy iparág válságát jelzik, és kifejezetten az iparágon belül megnövekedett munkanélküliségre utalnak.

Hasonló trend-vonalat mutatnak a Dél-Dunántúl hasonló természetű adatai, míg a változatlan területű Tolna megyében [VII/B. táblázat] egyenesen megdöbbentőek az építőipar számadatai. Ha nem tudnánk, hogy ez a megye kifejezetten a munkaerőbocsátó megyék között szerepel már a 19. század végétől, ahonnan százezre mentek – elsősorban az építőipar munkásai – munkát vállalni külföldre,²² akkor ezek a számok már eleve arra ösztönöznék a kutatót, hogy az építőipar megyebeli helyzetét külön vizsgálat tárgyává tegye. Így viszont ez az adat csak egy korábbi megállapítást alátámasztó érvé válik.

Vizsgáljuk meg utolsóként a legkisebb körnek: Pécs törvényhatósági jogú városnak adatait. Itt a vállalaton kívüli ipari segédzemélyzet arányának változása szinte az országos arányokat követi, azzal a különbséggel, hogy 1910-ben és 1920-ban kisebb volt a vállalaton kívüliek aránya, mint országosan, illetve az ország egyéb, általunk megvizsgált területein. E városban is az építőipar volt az az iparág, ahol a vállalaton kívüli ipari segédzemélyzet aránya a legmagasabb volt. (Ez érthető a szezonális jelleg miatt is.) Kiemelkedően magas volt azonban ez az arány még a szövő-, fonóiparban is, amelyhez 1920 és 1930 között a nyomdaipar válságát jelző magas számarány járult [VII/B. táblázat].

Mindezek alapján úgy véljük, bátran állíthatjuk azt, hogy a vállalati segédzemélyzet és az ipari segédzemélyzet számának egybevetése alapján meghatározható az iparban levő *munkanélküliség* mértéke, és ezekből az adatokból az egyes iparágak válsága is kirajzolódik.

Állításunk alátámasztására az egyik területen, a Dél-Dunántúlon részleteiben is megvizsgáltuk 1920 és 1930 között az egyes iparágakon belül a gyáripar és a kisipar konkrét helyzetét. Áttekintésünk kiderült, hogy a kérdéses időszakban a vas- és fémipar, a fa- és csontipar, továbbá az élelmiszeripar a válság által sújtott iparágak közé tartozott 1930-ban, ahol a gyáriparban és a kisiparban egyaránt kimutatható a munkanélküliség.²³

A mérsékeltlen hanyatló iparágak között tartják számon – országosan – a ruházati és a sokszorosító ipart. A ruházati ipart sajátos kettőssége, az akkor még erősen kisipari jellege különösen érzékenyvé tette a válsággal szemben. Úgy tűnik, hogy a Dél-Dunántúlon ebben az iparágban, elsősorban a kisiparban, nagy munkanélküliséggel kell számolnunk. Ezt egy adattal támasztjuk alá. A Dél-Dunántúl legnagyobb városában, Pécssett 1921-ben 751 iparossegédet alkalmaztak kilencféle ruházati ipari szakágazatban a kisiparban. 1931-ben 11 féle szakágazatban már csak 322 segéd dolgozott a városban.²⁴ VII/B. táblázatunk adatai szerint 1930-ban ebben az iparágban száz ipari segédzemélyzetből 48 nem volt vállalati alkalmazott. Ez az arány – még az iparág jellegéből adódó és többször említett körülmények figyelembe vétele esetén is – túlságosan magas. Számszerűen támasztja tehát alá

²² T. Mérey Klára: A gyáripar Tolna megyében a két világháború között. II. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. VIII. Szerk. K. Balogh János. Szekszárd, 1978. 245–246. K. Balogh János: Harcban a tőke ellen. H. n. é. n. 52–53.

²³ Vö. T. Mérey Klára: Dél-Dunántúl iparának története a kapitalizmus idején. Doktori értekezés. 280–304.

²⁴ Kopasz Gábor: Adatok a kézműipar történetéhez Baranya megyében. 1920–1948. Kézirat. 1978. MTA Dunántúli Tudományos Intézetben.

a történettudomány más jellegű adatsorozatjaiból a munkanélküliség mértékére vonatkozóan levonható következtetéseket.

A nyomdaipar a fogyasztóipar szükségletéhez kötődő iparág, üzemeinek többsége – nagy gépei miatt – gyárnak számított. A konkrét felmérés ebben az iparágban – elsősorban Tolna megyében²⁵ – mutatja a válság súlyos jeleit. Ugyanez jelentkezik VII/A. és B. táblázatainkban számszerűen.

Nem állítjuk azt, hogy az ipari segédszemélyzet és a vállalati alkalmazottak közötti számbeli eltérés önmagában véve az azévi munkanélküliek számát adja. Hiszen a népszámláláshoz mellékelt utasítások szerint az öregségük vagy betegségük miatt nem dolgozó segédek is foglalkozásuk szerint csoportosították és jegyezték fel ekkor – de ezek száma – ismervén a korösszetételt – nem lehetett magas. Figyelniük kell továbbá arra is, hogy vannak olyan foglalkozási csoportok, amelyek nem vállalathoz kötődően dolgoztak (ilyen pl. a többször említett építőipar vagy a ruházati ipar stb.) Végső következtetésünk szerint azonban az ipari segédszemélyzet *többletének döntő többsége munka nélkül volt, arányuk emelkedése a munkanélküliségnek, az ipari válságnak egyik legbiztosabb és számszerűségében is jellemző mutatója.*

Megállapításunk és ezen alapuló számításaink helyességét nem könnyű igazolni, hiszen a népszámlálások során esetenként feljegyzett munkanélküliek számát sok bírálat érte, a népszámlálások anyagában nem rögzítették számukat megbízható módon. Így ezek adatait nem is használtuk fel bizonyító anyagnaként. Egy mindenre kiterjedő statisztikai vizsgálat azonban következtetéseink helyességét támasztja alá. Pécssett 1930-ban a vállalati alkalmazottak és az ipari segédszemélyzet száma közötti eltérés 2683 fő volt, vagyis a lakosság 4,4%-a. Ugyanerre az évre a munkanélküliek hivatalosan megállapított, s a lakosság számához viszonyított aránya Pécssett 4,1% volt.²⁶ Az eltérés 0,3%, ami az idős segédek arányát illetően nagyon reálisnak tűnő adat.

Táblázataink lehetőséget adnak arra, hogy iparáganként további vizsgálatokat végezzünk és így elemezzük ki a munkanélküliség tényleges mértékét. Az időmetszetekben mutatkozó eltérések pontosan kitapinthatóvá és számszerűen is értékelhetővé teszik a munkásokat, alkalmazottakat sújtó válságok mértékét.

E rövid lélegzetű tanulmány nem tekinthette céljának azt, hogy a felvetett két problémakört részleteiben kidolgozza – erre egy szakmai folyóirat ívterjedelme sem megfelelő –, mindamellettem remélem, hogy e táblázatok ráirányítják a figyelmet arra, hogy *érdemes* azzal a kérdéssel is foglalkozni, miként segíthetik elő a statisztika holt adatai a való élet gazdasági és társadalmi problémáinak felismerését.

²⁵ T. Mérey, 1978. 235–297.

²⁶ Szédeczky-Kardoss Tibor: A munkanélküliség statisztikai módszerei és főbb tanulságai Magyarországon. In: Emlékkönyv Kenéz Béla negyedszázados professzori munkásságának évfordulójára. Szerk.: Laky Dezső. Budapest, 1932. 173. és köv. lapjain.

I/A. táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1900-ban Pécssett

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	77	76	+ 1	348	287	+ 61	425	6,9
Gépipar	45	49	- 4	462	453	+ 9	507	8,2
Kő, föld-, agyagipar	23	34	- 11	653	681	- 28	676	10,9
Faipar	100	100	-	333	309	+ 24	433	7,0
Bőripar	24	22	+ 2	146	149	- 3	170	2,8
Fonó-, szövőipar	29	31	- 2	48	40	+ 8	77	1,3
Ruházati ipar	973	1 054	- 81	786	692	+ 94	1 759	28,6
Papíripar	5	6	- 1	12	10	+ 2	17	0,3
Élelmiszeripar	140	154	- 14	506	454	+ 52	646	10,5
Vegyipar	4	7	- 3	63	64	- 1	67	1,1
Építőipar	94	102	- 8	606	168	+ 438	700	11,4
Nyomdaipar	22	24	- 2	109	104	+ 5	131	2,1
Vendéglátóipar	163	189	- 26	380	365	+ 15	543	8,8
Egyéb	-	-	-	5	-	+ 5	5	0,1

Tulajdonképpeni ipar összesen: 1 699 1 848 - 149 4 457 3 776 + 681 6 156 100,0

Forrás: A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 2. köt. 44*-50*, ua. 9. köt. 134., ua. 12. köt. 115. adatai alapján.

I/B táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1910-ben Pécssett

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	70	76	- 6	800	759	+ 41	870	10,1
Gépipar	64	69	- 5	750	758	- 8	814	9,5
Kő, föld-, agyagipar	19	29	- 10	882	967	- 85	901	10,5
Faipar	93	114	- 21	487	440	+ 47	580	6,7
Bőripar	25	25	-	186	192	- 6	211	2,5
Fonó-, szövőipar	54	57	- 3	65	56	+ 9	119	1,4
Ruházati ipar	1038	1185	- 147	1399	1305	+ 94	2437	28,3
Papíripar	6	8	- 2	9	8	+ 1	15	0,2
Élelmiszeripar	137	152	- 15	703	667	+ 36	840	9,8
Vegyipar	4	8	- 4	101	103	- 2	105	1,2
Építőipar	144	161	- 17	695	639	+ 56	839	9,7
Nyomdaipar	20	24	- 4	181	173	+ 8	201	2,3
Vendéglátóipar	203	219	- 16	459	432	+ 27	662	7,7
Egyéb	-	-	-	9	-	+ 9	9	0,1

Tulajdonképpeni ipar összesen: 1877 2127 - 250 6726 6499 + 227 8603 100,0

Forrás: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 48. köt. 52*-54*, ua. 52. köt. 120, 1032., ua. 71. köt. 30*. adatai alapján.

I/C táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1920-ban Pécssett

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	122	148	- 26	644	538	+ 106	766	8,9
Gépipar	101	127	- 26	612	501	+ 111	713	8,4
Kő-, föld-, agyagipar	25	41	- 16	612	649	- 37	637	7,5
Faipar	143	163	- 20	513	493	+ 20	656	7,7
Bőripar	24	31	- 7	239	245	- 6	263	3,1
Fonó-, szövőipar	68	79	- 11	34	24	+ 10	102	1,2
Ruházati ipar	1308	1454	- 146	1276	1100	+ 176	2584	30,3
Papíripar	8	10	- 2	15	11	+ 4	23	0,3
Élelmiszeripar	189	214	- 25	771	747	+ 24	960	11,2
Vegyipar	9	16	- 7	90	92	- 2	99	1,2
Építőipar	167	187	- 20	822	554	+ 268	989	11,6
Nyomdaipar	29	33	- 4	159	142	+ 17	188	2,2
Vendéglátóipar	166	202	- 36	325	302	+ 23	491	5,7
Egyéb	-	-	-	60	-	+ 60	60	0,7

Tulajdonképpeni ipar összesen:	2359	2705	- 346	6172	5398	+ 774	8531	100,0
--------------------------------	------	------	-------	------	------	-------	------	-------

Forrás: Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények. 71. köt. 30*, ua. 72. köt. 22, 283. adatai alapján.

I/D táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1930-ban Pécssett

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	115	120	- 5	661	311	+ 350	776	7,7
Gépipar	91	104	- 13	774	559	+ 215	865	8,5
Kő-, föld-, agyagipar	34	46	- 12	479	396	+ 83	513	5,1
Faipar	175	183	- 8	502	246	+ 256	677	6,7
Bőripar	25	30	- 5	422	460	- 38	447	4,4
Fonó-, szövőipar	60	64	- 4	76	32	+ 44	136	1,3
Ruházati ipar	1052	1084	- 32	1742	1031	+ 711	2794	27,5
Papíripar	13	14	- 1	29	15	+ 14	42	0,4
Élelmiszeripar	171	200	- 29	1368	1260	+ 108	1539	15,2
Vegyipar	6	9	- 3	118	100	+ 18	124	1,2
Építőipar	203	210	- 7	1172	436	+ 736	1375	13,5
Nyomdaipar	33	38	- 5	212	156	+ 56	245	2,4
Vendéglátóipar	164	187	- 23	390	313	+ 77	554	5,5
Egyéb	3	3	-	53	-	+ 53	56	0,6

Tulajdonképpeni ipar összesen:	2145	2292	- 147	7998	5315	+ 2683	10143	100,0
--------------------------------	------	------	-------	------	------	--------	-------	-------

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 94. köt. 24-26, 38-50, 221. adatai alapján.

II/A táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1900-ban Tolna megyében

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	759	822	– 63	763	616	+ 147	1 522	11,3
Gépipar	293	329	– 36	151	118	+ 33	444	3,3
Kő, föld-, agyagipar	92	162	– 70	236	269	– 33	328	2,4
Faipar	593	667	– 74	412	357	+ 55	1 005	7,5
Bőripar	71	78	– 7	112	105	+ 7	183	1,4
Fonó-, szövőipar	426	643	– 217	441	454	– 13	867	6,4
Ruházati ipar	2232	2565	– 333	1429	1352	+ 77	3 661	27,1
Papíripar	9	11	– 2	6	4	+ 2	15	0,1
Élelmiszeripar	582	882	– 300	841	826	+ 15	1 423	10,5
Vegyí ipar	23	53	– 30	18	25	– 7	41	0,3
Építőipar	620	760	– 140	2511	612	+ 1899	3 131	23,2
Nyomdaipar	13	16	– 3	27	24	+ 3	40	0,3
Vendéglátóipar	362	493	– 131	479	510	– 31	841	6,2
Egyéb	–	–	–	2	–	+ 2	2	0,0
Tulajdonképpeni ipar összesen:	6075	7481	– 1406	7428	5272	+ 2156	13 503	100,0

Forrás: A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 2. köt. 50*–53*, ua. 9. köt. 156., ua. 12. köt. 118. adatai alapján.

II/B táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1910-ben Tolna megyében

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	826	876	– 50	798	703	+ 95	1 624	9,8
Gépipar	341	367	– 26	239	199	+ 40	580	3,5
Kő, föld-, agyagipar	99	179	– 80	559	610	– 51	658	3,9
Faipar	670	723	– 53	564	519	+ 45	1 234	7,5
Bőripar	78	81	– 3	111	107	+ 4	189	1,2
Fonó-, szövőipar	304	368	– 64	787	806	– 19	1 091	6,7
Ruházati ipar	2441	2997	– 556	1840	1829	+ 11	4 281	25,9
Papíripar	6	8	– 2	8	7	+ 1	14	0,1
Élelmiszeripar	635	934	– 299	945	948	– 3	1 580	9,6
Vegyí ipar	19	40	– 21	30	30	–	49	0,3
Építőipar	912	1058	– 146	3196	1 193	+ 2003	4 108	24,9
Nyomdaipar	23	33	– 10	132	130	+ 2	155	0,9
Vendéglátóipar	450	575	– 125	488	648	– 160	938	5,7
Egyéb	–	–	–	4	–	+ 4	4	0,0
Tulajdonképpeni ipar összesen:	6804	8239	– 1435	9701	7729	+ 1972	16 505	100,0

Forrás: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 48. köt. 29*, 52*–54*, ua. 52. köt. 143, 1035., ua. 114. köt. 12. adatai alapján.

II/C táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1920-ban Tolna megyében

Iparág	Őnálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	944	1010	– 66	1075	747	+ 328	2 019	13,8
Gépipar	410	465	– 55	449	352	+ 97	859	5,9
Kő-, föld-, agyagipar	89	116	– 27	253	248	+ 5	342	2,3
Faipar	640	692	– 52	415	370	+ 45	1 055	7,2
Bőripar	109	114	– 5	143	126	+ 17	252	1,8
Fonó-, szövőipar	279	391	– 112	419	392	+ 27	698	4,8
Ruházati ipar	2629	2929	– 300	1301	1119	+ 182	3 930	26,8
Papíripar	3	5	– 2	9	6	+ 3	12	0,1
Élelmiszeripar	588	725	– 137	1042	945	+ 97	1 630	11,1
Vegyipar	18	21	– 3	17	15	+ 2	35	0,2
Építőipar	1101	1236	– 135	1816	957	+ 859	2 917	19,9
Nyomdaipar	30	37	– 7	109	95	+ 14	139	0,9
Vendéglátóipar	390	475	– 85	372	354	+ 18	762	5,2
Egyéb	–	–	–	2	–	+ 2	2	0,0

Tulajdonképpeni ipar összesen: 7230 8216 – 986 7422 5726 + 1696 14 652 100,0

Forrás: Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 71. köt. 22*, 30*, 34*–35*; ua. 72. köt. 34, 286. adatai alapján.

II/D táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1930-ban Tolna megyében

Iparág	Őnálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	889	916	– 27	1 002	566	+ 436	1 891	10,7
Gépipar	462	483	– 21	505	316	+ 189	967	5,5
Kő-, föld-, agyagipar	80	111	– 31	326	248	+ 78	406	2,3
Faipar	638	667	– 29	858	503	+ 355	1 496	8,5
Bőripar	91	95	– 4	507	517	– 10	598	3,4
Fonó-, szövőipar	176	220	– 44	785	728	+ 57	961	5,4
Ruházati ipar	2131	2197	– 66	1 896	1306	+ 590	4 027	22,8
Papíripar	6	9	– 3	25	22	+ 3	31	0,2
Élelmiszeripar	686	831	– 145	1 341	1036	+ 305	2 027	11,5
Vegyipar	10	12	– 2	20	12	+ 8	30	0,2
Építőipar	803	846	– 43	3 428	790	+ 2638	4 231	23,9
Nyomdaipar	40	45	– 5	81	66	+ 15	121	0,6
Vendéglátóipar	470	548	– 78	409	369	+ 40	879	4,9
Egyéb	1	1	–	9	–	+ 9	10	0,1

Tulajdonképpeni ipar összesen: 6483 6981 – 498 11 192 6479 + 4713 17 675 100,0

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 86. köt. 51*, 65*–86*; ua. 94. köt. 24–50, 221–224; ua. 114. köt. 14–15. adatai alapján.

III/A táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1900-ban Dél-Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Különbözet	Ipari segéd-személyzet	Vállalatok segéd-személyzete	Különbözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	3 948	4 385	- 437	4 104	3 336	+ 768	8 052	11,9
Gépipar	1 656	1 862	- 206	1 617	1 469	+ 148	3 273	4,8
Kő-, föld-, agyagipar	760	1 174	- 414	2 934	3 065	- 131	3 694	5,4
Faipar	2 911	3 270	- 359	2 840	2 540	+ 300	5 751	8,4
Bőripar	367	401	- 34	574	512	+ 62	941	1,4
Fonó-, szövőipar	1 994	2 666	- 672	1 354	1 400	- 46	3 348	4,9
Ruházati ipar	10 880	12 680	- 1800	7 201	6 681	+ 520	18 081	26,5
Papíripar	31	43	- 12	45	38	+ 7	76	0,1
Élelmiszeripar	2 862	4 415	- 1553	5 344	5 119	+ 225	8 206	12,0
Vegyipar	79	211	- 132	157	216	- 59	236	0,4
Építőipar	2 991	3 808	- 817	6 919	2 747	+ 4172	9 910	14,5
Nyomdaipar	78	97	- 19	290	265	+ 25	368	0,5
Vendéglátóipar	2 336	3 046	- 710	3 902	4 121	- 219	6 238	9,2
Egyéb	-	-	-	12	-	+ 12	12	0,0
Tulajdonképpeni ipar összesen:	30 893	38 058	- 7165	37 293	31 509	+ 5784	68 186	100,0

Forrás: A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 2. köt. 50*-53*, ua. 9. köt. 132-163., ua. 12. köt. 118. adatai alapján.

III/B táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1910-ben Dél-Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Különbözet	Ipari segéd-személyzet	Vállalatok segéd-személyzete	Különbözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	4 317	4 719	- 402	4 753	4 167	+ 586	9 070	10,0
Gépipar	1 951	2 132	- 181	2 591	2 390	+ 201	4 542	5,4
Kő-, föld-, agyagipar	687	1 170	- 483	4 496	4 763	- 267	5 183	6,1
Faipar	3 261	3 541	- 280	3 581	3 272	+ 309	6 842	8,1
Bőripar	401	425	- 24	730	691	+ 39	1 131	1,3
Fonó-, szövőipar	1 530	1 785	- 255	1 938	1 985	- 47	3 468	4,1
Ruházati ipar	12 347	15 023	- 2676	9 725	9 209	+ 516	22 072	26,1
Papíripar	29	42	- 13	91	92	- 1	120	0,1
Élelmiszeripar	2 944	4 146	- 1202	6 478	6 243	+ 235	9 422	11,2
Vegyipar	72	170	- 98	223	236	- 13	295	0,4
Építőipar	4 490	5 248	- 758	10 081	6 206	+ 3875	14 571	17,3
Nyomdaipar	100	137	- 37	575	542	+ 33	675	0,8
Vendéglátóipar	2 939	3 471	- 532	4 064	4 864	- 800	7 003	8,3
Egyéb	-	-	-	27	-	+ 27	27	0,0
Tulajdonképpeni ipar összesen:	35 068	42 009	- 6941	49 353	44 660	+ 4693	84 421	100,0

Forrás: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 48. köt. 52*-54*, ua. 52. köt. 118-149, 1032 és köv. adatai alapján.

III/C táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1920-ban Dél-Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	4 635	4 973	- 338	5 677	4 136	+ 1541	10 312	12,8
Gépipar	2 238	2 472	- 234	3 099	2 714	+ 385	5 337	7,1
Kő-, föld-, agyagipar	520	734	- 214	2 544	2 311	+ 233	3 064	4,1
Faipar	3 011	3 230	- 219	2 993	2 632	+ 361	6 004	8,0
Bőripar	470	510	- 40	766	695	+ 71	1 236	1,7
Fonó-, szövőipar	1 167	1 399	- 232	1 049	980	+ 69	2 216	2,9
Ruházati ipar	12 649	14 123	- 1474	7 725	6 572	+ 1153	20 374	27,3
Papíripar	26	32	- 6	88	66	+ 22	114	0,2
Élelmiszeripar	2 661	3 254	- 593	6 269	5 637	+ 632	8 930	11,9
Vegyipar	61	99	- 38	205	170	+ 35	266	0,4
Építőipar	4 834	5 401	- 567	6 215	3 639	+ 2576	11 049	14,8
Nyomdaipar	141	180	- 39	509	417	+ 92	650	0,9
Vendéglátóipar	2 299	2 735	- 436	2 739	2 495	+ 244	5 038	6,8
Egyéb	1	2	- 1	78	-	+ 78	79	0,1

Tulajdonképpeni ipar összesen:	34 713	39 144	- 4431	39 956	32 464	+ 7492	74 669	100,0
--------------------------------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	-------

Forrás: Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 71. köt. 22*, 30*, 34*–35*, 47*., ua. 83. köt. 15*. adatai alapján.

III/D táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1930-ban Dél-Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	4 443	4 569	- 126	5 450	2 999	+ 2 451	9 893	11,3
Gépipar	2 336	2 473	- 137	3 376	2 343	+ 1 033	5 712	6,4
Kő-, föld-, agyagipar	479	689	- 210	3 855	3 020	+ 835	4 334	4,9
Faipar	3 165	3 283	- 118	4 533	2 630	+ 1 903	7 698	8,8
Bőripar	414	433	- 19	1 262	1 177	+ 85	1 676	1,9
Fonó-, szövőipar	792	923	- 131	1 966	1 749	+ 217	2 758	3,2
Ruházati ipar	10 755	11 155	- 400	10 542	6 876	+ 3 666	21 297	24,3
Papíripar	32	47	- 15	108	76	+ 32	140	0,2
Élelmiszeripar	3 025	3 745	- 720	8 037	6 608	+ 1 429	11 062	12,6
Vegyipar	52	66	- 14	270	236	+ 34	322	0,4
Építőipar	4 347	4 585	- 238	12 097	4 241	+ 7 856	16 444	18,8
Nyomdaipar	182	219	- 37	607	468	+ 139	789	10,9
Vendéglátóipar	2 461	2 863	- 402	2 857	2 531	+ 326	5 318	6,1
Egyéb	8	8	-	104	-	+ 104	112	0,1

Tulajdonképpeni ipar összesen:	32 491	35 058	- 2567	55 064	34 954	+ 20 110	87 555	100,0
--------------------------------	--------	--------	--------	--------	--------	----------	--------	-------

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 94. köt. 24–50, 221–224., ua. 114. köt. 14–15. adatai alapján.

IV/A táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1900-ban Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	7 863	8 708	– 845	9 349	7 576	+ 1 773	17 212	10,1
Gépipar	1 772	3 887	– 2 115	7 980	5 861	+ 2 119	9 752	5,7
Kő-, föld-, agyagipar	1 423	2 304	– 881	7 192	6 858	+ 334	8 615	5,1
Faipar	5 744	6 538	– 794	6 220	5 412	+ 808	11 964	7,1
Bőripar	795	885	– 90	1 192	1 051	+ 141	1 987	1,2
Fonó-, szövőipar	3 343	4 839	– 1 496	5 143	4 770	+ 373	8 486	4,9
Ruházati ipar	26 015	30 641	– 4 626	16 875	15 410	+ 1 465	42 890	25,3
Papíripar	85	116	– 31	272	134	+ 138	357	0,2
Élelmiszeripar	6 173	9 324	– 3 151	17 059	16 520	+ 539	23 232	13,7
Vegyipar	156	354	– 198	1 113	1 087	+ 26	1 269	0,8
Építőipar	5 939	7 578	– 1 639	21 580	7 417	+ 14 163	27 519	16,2
Nyomdaipar	190	250	– 60	854	763	+ 91	1 044	0,6
Vendéglátóipar	5 217	6 911	– 1 694	10 158	10 594	– 436	15 375	9,1
Egyéb	1	–	+ 1	51	–	+ 51	52	0,0

Tulajdonképpeni

ipar összesen: 64 716 82 335 – 17 619 105 038 83 453 + 21 585 169 754 100,0

¹ Forrás: A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 2. köt. 44*–45*. – Ua. 9. köt. 132–163.; ua. 12. köt. 118. adatai alapján.

IV/B táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1910-ban Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	8 529	9 217	– 688	12 314	10 078	+ 2 236	20 843	10,1
Gépipar	3 972	4 392	– 420	9 495	8 833	+ 662	13 467	6,6
Kő-, föld-, agyagipar	1 236	2 078	– 842	10 048	10 164	– 116	11 284	5,4
Faipar	6 285	6 873	– 588	7 664	6 851	+ 813	13 949	6,8
Bőripar	798	862	– 64	1 867	1 765	+ 102	2 665	1,3
Fonó-, szövőipar	2 525	3 064	– 539	8 973	8 419	+ 554	11 498	5,6
Ruházati ipar	28 670	25 325	– 6 655	21 324	19 829	+ 1 495	49 994	24,3
Papíripar	85	109	– 24	559	358	+ 201	644	0,3
Élelmiszeripar	6 213	8 744	– 2 531	19 328	19 135	+ 193	25 541	12,4
Vegyipar	134	283	– 149	2 061	1 888	+ 173	2 195	1,1
Építőipar	8 505	9 975	– 1 470	26 503	13 776	+ 12 727	35 008	17,0
Nyomdaipar	260	335	– 75	1 324	1 222	+ 102	1 584	0,8
Vendéglátóipar	6 479	7 652	– 1 173	10 343	11 831	– 1 488	16 822	8,2
Egyéb	1	–	+ 1	97	–	+ 97	98	0,1

Tulajdonképpeni

ipar összesen: 73 692 88 909 – 15 217 131 900 114 149 + 17 751 205 592 100,0

Forrás: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 48. köt. 28*–48*, ua. 52. köt. 118–149, 1032–1035., ua. 114. köt. 12. adatai alapján.

IV/C táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1920-ban Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	8 734	9 352	- 618	12 618	8 794 + 3 824	21 352	13,2	
Gépipar	4 269	4 689	- 420	9 996	8 876 + 1 120	14 265	8,8	
Kő-, föld-, agyagipar	834	1 180	- 346	5 645	5 177 + 468	6 479	4,0	
Faipar	5 225	5 641	- 416	6 194	5 320 + 874	11 419	7,1	
Bőripar	886	943	- 57	1 517	1 364 + 153	2 403	1,5	
Fonó-, szövőipar	1 761	2 137	- 376	3 325	3 076 + 249	5 086	3,2	
Ruházati ipar	27 463	30 439	- 2 976	16 857	13 897 + 2 960	44 320	27,5	
Papíripar	56	68	- 12	309	203 + 106	365	0,2	
Élelmiszeripar	4 945	6 105	- 1 160	15 418	13 698 + 1 720	20 363	12,6	
Vegyipar	107	179	- 72	1 852	1 801 + 51	1 959	1,2	
Építőipar	8 266	9 218	- 952	12 114	6 889 + 5 225	20 380	12,7	
Nyomdaipar	308	396	- 88	1 218	988 + 230	1 526	0,9	
Vendéglátóipar	4 572	5 416	- 844	6 649	5 871 + 778	11 221	6,9	
Egyéb	3	3	-	271	- + 271	274	0,2	

Tulajdonképpeni

ipar összesen: 67 429 75 766 - 8 337 93 983 75 954 + 18 029 161 412 100,0

Forrás: Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 71. köt. 34*-38*, ua. 83. köt. 15*. adatai alapján.

IV/D táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1930-ban Dunántúlon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	8 470	8 733	- 263	13 510	7 576 + 5 934	21 980	11,0	
Gépipar	4 502	4 857	- 355	11 409	8 937 + 2 472	15 911	7,9	
Kő-, föld-, agyagipar	823	1 235	- 412	10 040	8 251 + 1 789	10 863	5,5	
Faipar	5 639	5 878	- 239	9 781	5 535 + 4 246	15 420	7,7	
Bőripar	817	852	- 35	2 309	1 986 + 323	3 126	1,6	
Fonó-, szövőipar	1 305	1 550	- 245	9 353	8 810 + 543	10 658	5,4	
Ruházati ipar	23 096	23 978	- 882	23 105	14 669 + 8 436	46 201	23,2	
Papíripar	70	104	- 34	554	476 + 78	624	0,3	
Élelmiszeripar	6 040	7 507	- 1 467	19 417	16 343 + 3 074	25 457	12,8	
Vegyipar	94	142	- 48	1 782	2 139 - 357	1 876	0,9	
Építőipar	8 149	8 626	- 477	24 362	9 287 + 15 075	32 511	16,3	
Nyomdaipar	384	479	- 95	1 344	1 037 + 307	1 728	0,9	
Vendéglátóipar	5 145	5 903	- 758	7 031	6 139 + 892	12 176	6,1	
Egyéb	25	24	+ 1	687	- + 687	712	0,4	

Tulajdonképpeni

ipar összesen: 64 559 69 868 - 5 309 134 684 91 185 + 43 499 199 243 100,0

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 83. köt. 15*, ua. 94. köt. 24 és köv., 210. és köv. adatai alapján.

V/A táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1900-ban Magyarországon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	38 932	42 708	- 3 776	81 220	70 996	+ 10 224	120 152	12,1
Gépipar	15 988	18 570	- 2 582	52 592	50 641	+ 1 951	68 580	6,9
Kő-, föld-, agyagipar	5 678	8 877	- 3 199	35 726	32 229	+ 3 497	41 404	4,2
Faipar	25 370	29 562	- 4 192	55 715	49 697	+ 6 018	81 085	8,2
Bőripar	5 341	5 779	- 438	10 174	9 203	+ 971	15 515	1,6
Fonó-, szövőipar	11 224	14 253	- 3 029	20 949	19 604	+ 1 345	32 173	3,2
Ruházati ipar	151 276	172 365	- 21 089	108 947	94 444	+ 14 503	260 223	26,2
Papíripar	731	917	- 186	6 424	6 262	+ 162	7 155	0,7
Élelmiszeripar	32 741	48 459	- 15 718	99 590	97 048	+ 2 542	132 331	13,4
Vegyí ipar	1 314	2 193	- 879	11 639	11 677	- 38	12 953	1,3
Építőipar	28 261	38 672	- 10 411	89 140	33 949	+ 55 191	117 401	11,8
Nyomdaipar	1 723	2 080	- 357	14 298	12 412	+ 1 886	16 021	1,6
Vendéglátóipar	30 091	41 648	- 11 557	57 430	57 933	- 503	87 521	8,8
Egyéb	12	7	+ 5	344	-	+ 344	356	0,0

Tulajdonképpeni

ipar összesen: 348 682 426 090 - 77 408 644 188 546 095 + 98 093 992 870 100,0

Forrás: A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 2. köt. 50*-53*, 45*-47*, 37*. - Ua. 12. köt. 98-102., ua. 27. köt. 254. adatai alapján.

V/B táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1910-ben Magyarországon

Iparág	Önálló ipari kereső	Vállalatok száma	Külön-bözet	Ipari segéd-személy-zet	Vállalatok segéd-személy-zete	Külön-bözet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	42 626	45 472	- 2 846	106 130	96 043	+ 10 087	148 756	11,5
Gépipar	18 908	21 385	- 2 477	88 419	85 603	+ 2 816	107 327	8,3
Kő-, föld-, agyagipar	5 305	8 427	- 3 122	56 658	55 465	+ 1 193	61 963	4,8
Faipar	28 449	31 814	- 3 365	83 722	80 497	+ 3 225	112 171	8,7
Bőripar	5 156	5 440	- 284	13 028	13 216	+ 812	19 184	1,5
Fonó-, szövőipar	9 561	10 907	- 1 346	39 072	38 119	+ 953	48 633	3,7
Ruházati ipar	170 797	205 018	- 34 221	159 030	146 299	+ 12 731	329 827	25,4
Papíripar	795	958	- 163	10 934	10 418	+ 516	11 729	0,9
Élelmiszeripar	35 369	47 669	- 12 300	119 200	120 293	- 1 093	154 569	11,9
Vegyí ipar	1 435	2 119	- 684	20 588	20 503	+ 85	22 023	1,7
Építőipar	41 017	51 399	- 10 382	113 427	76 904	+ 36 523	154 444	11,9
Nyomdaipar	2 458	2 937	- 479	20 228	18 609	+ 1 619	22 686	1,7
Vendéglátóipar	37 408	45 920	- 8 512	65 638	69 690	- 4 052	103 046	7,9
Egyéb	16	3	+ 13	712	5	+ 707	728	0,1

Tulajdonképpeni

ipar összesen: 399 300 479 468 - 80 168 897 786 831 664 + 66 1221 297 086 100,0

Forrás: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. 48. köt. 52*-54*, ua. 52. köt. 6-20., 1018-1022., ua. 114. köt. 13. adatai alapján.

VJC táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1920-ban Magyarországon

Iparág	Őnálló ipari kereső	Vállalatok száma	Különbőzet	Ipari segéd-személyzet	Vállalatok segéd-személyzete	Különbőzet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	24 988	27 135	- 2 147	69 280	51 006	+ 18 274	94 268	14,1
Gépipar	12 209	13 769	- 1 560	73 943	67 291	+ 6 652	86 152	12,9
Kő-, föld-, agyagipar	1 856	2 650	- 794	15 829	13 890	+ 1 939	17 685	2,7
Faipar	13 980	15 570	- 1 590	29 663	24 134	+ 5 529	43 643	6,5
Bőripar	2 823	3 027	- 204	8 768	7 718	+ 1 050	11 591	1,7
Fonó-, szövőipar	4 673	5 520	- 847	13 442	11 697	+ 1 745	18 115	2,7
Ruházati ipar	102 621	113 179	- 10 558	77 962	62 436	+ 15 526	180 583	27,0
Papíripar	409	539	- 130	3 087	2 368	+ 719	3 496	0,5
Élelmiszeripar	15 230	18 318	- 3 088	59 557	52 346	+ 7 211	74 787	11,2
Vegyipar	638	1 069	- 427	11 595	10 343	+ 1 252	12 233	1,8
Építőipar	22 240	25 134	- 2 894	42 558	21 903	+ 20 655	64 798	9,7
Nyomdaipar	1 900	2 242	- 342	13 327	11 162	+ 2 165	15 227	2,3
Vendéglátóipar	14 905	17 569	- 2 664	29 383	25 069	+ 4 314	44 288	6,6
Egyéb	59	21	+ 38	2 303	2	+ 2 301	2 362	0,3

Tulajdonképpeni ipar összesen: 218 531 245 738 - 27 207 450 697 361 365 + 89 332 669 228 100,0

Forrás: Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények. 71. köt. 34*-35*, ua. 72. köt. 4-11., 275-279. adatai alapján.

V/D táblázat

Az ipari keresők és a vállalatok adatai 1930-ban Magyarországon

Iparág	Őnálló ipari kereső	Vállalatok száma	Különbőzet	Ipari segéd-személyzet	Vállalatok segéd-személyzete	Különbőzet	Ipari keresők összesen	Ipar-szerkezet %-ban
Vas- és fémipar	23 192	24 925	- 1 733	79 978	47 970	+ 32 008	103 170	11,8
Gépipar	12 970	14 728	- 1 758	85 142	71 269	+ 13 873	98 112	11,2
Kő-, föld-, agyagipar	2 047	2 969	- 922	28 516	22 493	+ 6 023	30 563	3,5
Faipar	15 486	16 537	- 1 051	44 119	24 364	+ 19 755	59 605	6,8
Bőripar	2 359	2 687	- 328	11 492	9 272	+ 2 220	13 851	1,6
Fonó-, szövőipar	4 445	5 215	- 770	48 797	41 686	+ 7 111	53 242	6,1
Ruházati ipar	84 271	88 344	- 4 073	121 957	67 544	+ 54 413	206 228	23,6
Papíripar	420	677	- 257	6 248	4 780	+ 1 468	6 668	0,8
Élelmiszeripar	18 200	21 575	- 3 375	78 793	65 958	+ 12 835	96 993	11,1
Vegyipar	573	874	- 301	14 666	13 508	+ 1 158	15 239	1,7
Építőipar	22 674	24 901	- 2 227	89 699	31 094	+ 58 605	112 373	12,8
Nyomdaipar	2 052	2 562	- 510	17 353	13 004	+ 4 349	19 405	2,2
Vendéglátóipar	15 551	18 453	- 2 902	33 728	27 149	+ 6 579	49 279	5,7
Egyéb	324	325	- 1	8 953	6	+ 8 947	9 277	1,1

Tulajdonképpeni ipar összesen: 204 564 224 772 - 20 208 669 441 440 097 - 229 344 874 005 100,0

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények. 94. köt. 6-12., 213-217., ua. 114. köt. 14-15, 124. adatai alapján.

VI. táblázat

Ipari keresők száma iparáganként Magyarországon, Dunántúlon és Dél-Dunántúlon 1910-ben a korabeli és a trianoni béke után kialakított területen

Iparág	Dél-Dunántúl		Dunántúl		Magyarország	
	korabeli területén	trianoni béke utáni területén	korabeli területén	trianoni béke utáni területén	korabeli területén	trianoni béke utáni területén
Vas- és fémipar	9 070	8 294	20 843	17 044	148 756	77 331
Gépipar	4 542	4 207	13 467	11 821	107 327	73 681
Kő-, föld-, agyagipar	5 183	4 943	11 284	9 669	61 963	32 423
Faipar	6 842	5 927	13 949	10 782	112 171	43 869
Bőripar	1 131	1 046	2 665	2 255	19 184	9 415
Fonó-, szövőipar	3 468	3 268	11 498	7 757	48 633	22 416
Ruházati ipar	22 072	20 024	49 994	41 860	329 827	173 144
Papíripar	120	110	644	439	11 729	4 979
Élelmiszeripar	9 422	8 344	25 541	19 724	154 569	74 886
Vegyipar	295	266	2 195	1 566	22 023	11 082
Építőipar	14 571	13 414	35 008	23 551	154 444	80 007
Nyomdaipar	675	653	1 584	1 442	22 686	16 914
Vendéglátóipar	7 003	6 152	16 822	13 213	103 046	49 999
Egyéb	27	25	98	79	728	457
Tulajdonképpen i par összesen	84 421	76 673	205 592	161 202	1 297 086	670 603

Forrás: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. MSK 48. köt. 28*-48*, 52*-54*. Az 1920. évi népszámlálás. MSK 71. köt. 30*-39*.

VII/A táblázat

Az ipari vállalatok kívüli ipari segédszemélyzet aránya Magyarországon, Dunántúlon és Dél-Dunántúlon

Iparág	Száz ipari segédszemélyzetből nem vállalati alkalmazott											
	Magyarországon				Dunántúlon				Dél-Dunántúlon			
	1900	1910	1920	1930	1900	1910	1920	1930	1900	1910	1920	1930
Vas- és fémipar	12	9	26	40	18	18	30	44	18	12	27	45
Gépipar	3	3	8	16	26	7	11	21	9	7	12	30
Kő-, föld-, agyagipar	9	2	12	21	4	-	8	18	-	-	9	21
Faipar	10	3	18	44	13	10	14	43	10	8	12	42
Bőripar	9	5	12	19	12	5	10	14	11	5	9	6
Fonó-, szövőipar	6	2	13	14	7	6	7	6	-	-	6	11
Ruházati ipar	13	8	19	44	8	8	17	36	7	5	15	35
Papíripar	2	4	23	23	50	36	34	14	15	-	25	29
Élelmiszeripar	2	-	12	16	3	1	11	16	4	3	10	17
Vegyipar	-	1	10	7	2	8	2	-	-	-	17	12
Építőipar	61	32	48	65	65	48	43	62	60	38	41	65
Nyomdaipar	13	8	16	25	10	7	19	23	8	5	18	23
Vendéglátóipar	-	-	14	13	-	-	11	12	-	-	9	11
Egyéb	100	99	99	99	100	100	100	100	100	100	100	100
Tulajdonképpen i par összesen:	15	7	19	34	20	13	19	32	15	9	18	36

VII/B táblázat

Az ipari vállalatok kívüli ipari segédszemélyzet aránya Tolna megyében és Pécssett

Iparág	Száz ipari segédszemélyzetből nem vállalati alkalmazott Tolna megyében				Pécssett			
	1900	1910	1920	1930	1900	1910	1920	1930
Vas- és fémipar	19	11	30	43	17	5	16	53
Gépipar	22	16	21	37	2	–	18	27
Kő-, föld-, agyagipar	–	–	2	24	–	–	–	17
Faipar	13	8	11	41	7	9	4	51
Bőripar	6	3	12	–	–	–	–	–
Fonó-, szövőipar	–	–	6	7	16	14	29	58
Ruházati ipar	5	1	14	31	12	6	14	41
Papíripar	33	12	33	12	16	11	26	48
Élelmiszeripar	2	–	9	22	10	5	3	8
Vegyipar	–	–	12	40	–	–	–	15
Építőipar	75	55	46	77	72	8	32	62
Nyomdaipar	11	1	13	18	4	4	10	26
Vendéglátóipar	–	–	5	9	4	6	7	19
Egyéb	100	100	100	100	100	–	100	100
Tulajdonképpeni ipar összesen:	29	20	23	42	15	3	12	33